

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

IBN BATTUTANING “SAYOHATNOMA” ASARIDA PUL ISLOHOTI

Abdunabiyev Sunnat Botirovich

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti, o‘qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Ibn Battutaning “Sayohatnoma” asarida turli mintaqalardagi pul muomalasi tasviri tahlil qilinadi. Tadqiqotda asosan arabcha asl matn, H. Gibb va boshqa tadqiqotchilar tayyorlagan inglizcha ilmiy nashrlar hamda Ibn Battuta sayohatiga bag‘ishlangan zamonaviy tadqiqotlar qiyosiy o‘rganildi. Maqola “Sayohatnoma” asarining Misr va Mag‘rib, Yaqin Sharq, Movarounnahr, Hindiston, Xitoy hamda G‘arbiy Afrika (Mali) mamlakatlariga uyushtirgan sayohatlari misolida metall tangalar, qog‘oz pul, oltin kukuni, tuz va ayirboshlash munosabatlarining o‘ziga xos jihatlarini yoritadi. Shuningdek, “Sayohatnoma” asarining iqtisodiy tarix manbasi sifatidagi imkoniyat va cheklovlari baholanadi.

Kalit so‘zlar: Ibn Battuta, “Sayohatnoma”, pul muomalasi, dinor, dirham, tanka, jital, qog‘oz pul, oltin kukuni, Mali, Yuan, iqtisodiy tarix.

ДЕНЕЖНАЯ ЭПОХА В ПРОИЗВЕДЕНИЕ «ПУТЕШЕСТВИЕ» ИБН БАТТУТЫ

Абдунабиев Суннат Ботирович

Университет мировой экономики и дипломатии, преподаватель

Аннотация

В данной статье анализируется описание денежных операций в различных регионах в книге Ибн Баттуты «Путешествия Ибн Баттуты». В исследовании в первую очередь сравниваются арабский оригинал, английские научные издания Х. Гибба и других исследователей, а также современные работы, посвященные путешествиям Ибн Баттуты. В статье рассматриваются описания денежного обращения в различных регионах в «Путешествиях» Ибн Баттуты («Тухфат ан-Нуззар фи гараиб ал-амсар ва ажаиб ал-асфар»), с акцентом на его путешествия в Трансоксиану, Индию, Китай и Западную Африку (Мали). Он выделяет отличительные черты металлических монет, бумажных денег, золотого песка, соли и обменных отношений, используя в качестве примеров свои путешествия в Трансоксиану, Индию, Китай и страны Западной Африки (Мали). Кроме того, оцениваются потенциал и ограничения «Путешествия» как источника по экономической истории.

Ключевые слова: Ибн Баттута, «Путешествия», денежное обращение, динар, дирхем, танка, джитал, бумажные деньги, золотой песок, Мали, юань, экономическая история.

THE MONETARY AGE IN IBN BATTUTA’S “TRAVELOGUE”

Abdunabiyev Sunnat Botirovich

University of World Economy and Diplomacy, Teacher

Abstract

This article analyzes the description of monetary transactions in various regions in Ibn Battuta's "Travels of Ibn Battuta." The study primarily compares the Arabic original, English scholarly editions by H. Gibb and other researchers, and modern works on Ibn Battuta's travels. This article examines descriptions of monetary circulation in various regions in Ibn Battuta's Travels (Tuḥfat al-Nuẓẓar fī ghara'ib al-amsar wa 'aja'ib al-asfar), focusing on his travels to

Transoxiana, India, China, and West Africa (Mali). He highlights the distinctive features of metal coins, paper money, gold dust, salt, and exchange relations, using his travels to Transoxiana, India, China, and West Africa (Mali) as examples. Furthermore, the potential and limitations of the Travels as a source for economic history are assessed.

Keywords: Ibn Battuta, Travels, monetary circulation, dinar, dirham, tanka, jital, paper money, gold dust, Mali, yuan, economic history.

XIV asrda bir vaqtlar birlashgan musulmon sivilizatsiyasi mamlakatlari madaniy, etnik va lingvistik jihatdan bir-biridan ancha uzoqlashgan edi. Pul metallari — oltin, kumush va mis muomalasining eng oddiy hamda cheklangan darajada asosiy pul va vazn birliklarini nomlash tizimida birlik saqlanib qolgan bo'lsa-da, ularning pul va moliyaviy tizimlari sezilarli darajada farqlana boshlagan. VII–VIII asrlar boshiga kelib rivojlangan hamda islom o'rta asrlaridagi barcha numizmatik holatlarning shakllanishi va rivojlanishiga asos bo'lgan bu tizim quyidagi ko'rinishga ega edi: oltindan standart og'irligi 4,25 gr bo'lgan dinorlar, kumushdan esa dirhamlar (taxminan 2,97 gr) zarb qilingan. Ikkala so'z ham islomdan oldingi davrga borib taqaladi.

Ibn Battuta hayotining o'nlab yillarini qamrab olgan hamda minglab kilometr quruqlik va dengiz yo'llari bilan o'lchanadigan sayohatlari asosan islom ekumenasi doirasida, uning g'arbiy, markaziy va sharqiy zonalarida, shuningdek, ularga tutash chekka hududlarda, ayrim hollarda esa uning yaqin va uzoq chegaralaridan tashqarida kechgan. Tinimsiz sayohatchiga kunlar, oylar davomida boshpana bergan yoki bir necha yillar davomida uning yashash joyiga aylangan shaharlar, davlatlar, xalqlar va madaniyatlar turmush darajasi, iqtisodiyoti va pul muomalasi bilan bir-biridan farq qilgan va bularning barchasi uning "Sayohatnoma" asari sahifalarida ko'p jihatdan o'z aksini topgan.

"Kumush inqirozi" deb ataladigan davrda (X asr oxiri — XI asrlar) parchalanib ketgan xalifalikning aksariyat hududlarida tizim sezilarli darajada o'zgardi: moliyaviy-iqtisodiy, siyosiy va etnik-madaniy sabablarga ko'ra sof oltin va kumush tangalar muomaladan siqib chiqarildi, ya'ni ular o'zlari tovarga aylandi. Ularning o'rnini tarkibida kamaytirilgan qimmatbaho metall bo'lgan qotishmalar, ya'ni asosan oltinning kumush bilan qotishmasi va billon, shuningdek, kumush hamda mis qotishmalari egalladi.

XII–XIII asrlarda islom sivilizatsiyasining amalda mustaqil bo'lgan Ispaniya va Shimoliy-G'arbiy Afrikadan tortib O'rta Osiyo va Shimoliy Hindistongacha bo'lgan davlatlarida parallel, biroq turli yo'llar, turli sur'atlar va turli natijalar bilan oltin va kumush tangalar zarb etishga qaytish jarayoni yuz berdi. Bu jarayon bir nechta yirik va ko'p sonli mahalliy pul tizimlarining shakllanishi bilan birga kechdi. Ularning har biri tanga zarb etishning mahalliy an'analari, tangalarni bezash uslublari va metrologik standartlarini, ya'ni vazn me'yorlarini rivojlantirdi. Biroq bu tizimlar bir-biri bilan to'liq taqqoslanmaydi va umumiy prototip bilan faqat cheklangan darajada bog'lanadi. Xuddi shu holat tangalar va pul nomlariga ham taalluqlidir.

XIII–XIV asrlar islom tangalarining eng keng tarqalgan xususiyati sifatida VIII asrdan beri saqlanib qolgan, ammo ikkilamchi tafsilotlarda doimiy ravishda boyitilib va o'zgartirilib borilgan tanga turlarini loyihalashning yagona strategiyasini qayd etish lozim. Ushbu strategiya shundan iborat ediki, tanganing har ikki tomonida belgilangan kanon, ya'ni epigrafik me'yor asosida muqaddas matnlar — e'tiqod ramzi va Qur'ondan iqtiboslar, tanga egasi bo'lgan hukmdorlarning ismlari hamda zarbga oid ma'lumotlar, ya'ni musulmon taqvim bo'yicha zarb qilingan joy va yil ko'rsatilgan. Matnlar turli xil bezaklar bilan to'ldirilgan. Tangani nafaqat pul muomalasi vositasi, balki amaliy san'at yodgorligi sifatida ham namoyon qiladigan keng tarqalgan hodisa shundan iborat ediki, matnning eng muhim bo'limlari va alohida konturlar odatda grafik kompozitsiyaning markaziga joylashtirilgan. Tangalar turli tasvirlar va geraldik belgilar yordamida yaratilgan. Ibn Battuta davrida tanga zarbi keng tarqalgan bo'lsa-da, uni faqat oddiy yozuv yoki alohida holat sifatida emas, balki keng qamrovli siyosiy va mafkuraviy strategiyaning bir qismi sifatida tushunish kerak.

XIV asrga kelib, tanga zarb etish sohasidagi yangilanishlar paydo bo'lgan, rivojlangan, to'qnashgan va kesishgan to'rtta asosiy hudud haqida so'z yuritish mumkin. Bular: Islom G'arbidagi davlatlar, ya'ni G'arbiy O'rta Yer dengizi islom davlatlari va janubda ularga tutash Afrika mintaqalari; Levantin–Kichik Osiyo hududi, ya'ni Misr, Suriya, Turkiston; Sharqiy Eron, Yevropa va Markaziy Osiyo hududlari, ya'ni xulaguiylar, Jochiylar, Chig'atoylar va ularning qo'shnilari hamda zamondosh mo'g'ul davlatlari; nihoyat, hind o'lkasi, ya'ni Dehli sultonligi.

Asosiy qism

“Sayohatnoma” asarida keltirilgan pul muomalalari

“Sayohatnoma” asari ko'pincha diniy-marosimiy, ya'ni haj va ziyorat, yoki etnografik ma'lumotlar manbai sifatida o'rganilgan bo'lsa-da, undagi pul muomalasi, narxlar va savdo yo'llari haqidagi eslatmalar ham nihoyatda qimmatli iqtisodiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy tadqiqotchilar, xususan, H. Gibb, Ross E. Dunn, André Miquel, Ch. Defrémery va B. Sanguinetti, Ibn Battutaning pul muomalasi, narx-navolar va savdo aloqalari haqidagi qaydlarini uning yuksak iqtisodiy tafakkuri va kuzatuvchanligining yorqin dalili sifatida baholaydilar.

Misr va Mag'rib: barqaror dinor–dirham tizimi

Ibn Battuta o'zining “Sayohatnoma” asarida Misrga kelganida bu mamlakatda oltin dinor va kumush dirhamlar asosiy pul vositasi ekanini qayd etadi. H. Gibb nashrida bu o'rin quyidagicha tarjima qilingan:

Arabcha matn:

“...الْفِضِّيَّةُ وَالذَّرَاهِمُ الذَّهَبِيَّةُ بِالدَّنَانِيرِ مِصْرَ أَهْلٍ وَيَتَعَامَلُونَ” [5; 93-b.]

“In Egypt the current money consists of gold dinars and silver dirhams...” [1; 83-b.]

XIV asr Mamluklar davrida Misr Sharqiy O'rta Yer dengizi savdosining markaziga aylangan bo'lib, bu yerda pul qat'iy vazn va namunaga ega bo'lgan standart tangalar ko'rinishida muomalada yurgan. Ibn Battuta Misr dirhamlarining “tartibli”ligi va “vazni o'zgarmasligi”ni alohida ta'kidlaydi. Bu esa o'sha davr uchun yuqori darajadagi pul barqarorligidan dalolat beradi. Mag'rib, ya'ni Marokash va Andalusiya shaharlarida ham u shunga yaqin tizimni qayd etadi: savdoning asosiy qismi oltin dinorlar orqali amalga oshirilgan, kumush esa ko'proq mayda hisob-kitoblarda ishlatilgan.

Iroq, Fors va Xuroson: dirhamning markaziy o'rni

Bag'dod va unga tutash hududlarda Ibn Battuta savdoning asosan kumush dirhamlarga tayanishini, oltin dinorlar esa yirik bitimlarda qatnashishini yozadi. Bu holat shaharlarning iqtisodiy tarixi bo'yicha ikkilamchi manbalar bilan ham tasdiqlanadi. Abbosiylar davridan beri Iroq va Forsda dirham kundalik muomalada, dinor esa yirik savdo, soliq va zaxiralarda qo'llanilgan. “Sayohatnoma” asarida tangalardan tashqari “sakk”, ya'ni to'lov chekiga o'xshash yozma majburiyatlar tilga olinishi haqida ham eslatiladi. Bu esa Islom Sharqida naqd pulsiz hisob-kitoblarning rivojlanganligini ko'rsatadi.

Ibn Battuta Movarounnahrda kelganida bu yerdagi kumush tangalarning sifati yuqori ekanini, kichik savdolarida esa mis tangalar, ya'ni chaqalar ishlatilishini ta'kidlaydi. Bu tizim bir tomondan xalqaro karvon savdosi uchun yetarlicha ishonchli kumush pullarni, ikkinchi tomondan esa ichki shahar aholisining mayda bozor muomalasini ta'minlagan. Quyida “Sayohatnoma” asarida keltirilgan matndan misol keltiramiz:

“الصَّغِيرَةَ الْبَيْعِ فِي النَّحَاسِ وَيَسْتَعْمَلُونَ الْفِضِّيَّةَ الدَّرَاهِمُ وَعُمَّالُهُمْ” [5; 302-b.]

Asarning o'zbek tilidagi tarjimasini:

“Samarqandda pul sifatida kumush dirhamlar yuradi. Kichik savdolarida esa mayda mis pullardan foydalaniladi”. [3; 378-b.]

Arxeologik topilmalar ham XIV asr Movarounnahrda kumush dirham va mis chaqalarning keng tarqalganini ko'rsatadi. “Sayohatnoma” asaridagi mazkur manzara bilan bu ma'lumotlar yaxshi mos keladi.

1-rasm. “Sakk” (صك)

Tanka, dinor va jitol

Ibn Battuta Dehli sultonligi xizmatida qozilik qilgan paytda mamlakatda bir necha turdagi pul muomalada bo‘lganini batafsil yozadi:

- kumush tanka;
- oltin dinor yoki muhra;
- mis jitol.

Tadqiqotchi H. Gibb nashri va iqtisodiy tarixga oid tadqiqotlar Dehli sultonligi pul tizimida aynan shu uchlik asosiy rol o‘ynaganini tasdiqlaydi [1, 18].

Asardagi arabcha matn:

“النُّكَّاسِ مِنَ الْجِثَالِ، الذَّهَبِ مِنَ الْمَهْرَةِ، الْفِضَّةِ مِنَ الطَّنَكَةِ: عِنْدَهُمُ النُّقُودُ” [5; 104-b.]

O‘zbekcha nashrdagi matn:

“Bu yerda ishlatiladigan pullar: kumushdan — tanka, oltindan — muhra (dinor), misdan esa — jitol deb ataladi”. [2; 398-b.]

Ibn Battuta Yuan sulolasi boshqaruvidagi Xitoyga kelganda, eng avvalo, bu mamlakatdagi qog‘oz pul tizimiga e‘tibor qaratadi. U bozorlarda hech kim kumush yoki oltin tangani qabul qilmasligi, barcha savdo jarayonlari davlat muhriga ega qog‘oz pullar orqali amalga oshirilishini qayd etadi. Tadqiqotchilar Ibn Battutaning bu qaydlarini boshqa Xitoy va Yevropa manbalari bilan solishtirib, uning tasvirlari asosan tarixiy haqiqatga mos kelishini ko‘rsatadilar. Ibn Battuta o‘z asarida shunday deya tasvirlaydi: agar kimdir bozorda kumush dinor bilan kelsa, undan hech kim hech narsa sotib olmaydi, toki u pulini, ya‘ni tangani, qog‘oz pulga almashtirmaguncha. Bu holat qog‘oz pulning yagona qonuniy to‘lov vositasi sifatidagi maqomini ko‘rsatadi.

Asardagi arabcha matn:

“...نُقُودًا يُسْمَوْنَ بِرَقِّ إِلَّا الصِّينَ بُلْدَانَ فِي يَتَعَامَلُونَ لَا” [5; 201–203-b.]

O‘zbekcha nashrdagi matn:

“Xitoyda barcha muomalalar faqat ‘pul’ deb ataluvchi qog‘oz bilan bajariladi. Sultonning maxsus muhriga ega bo‘lmagan qog‘oz pul qabul qilinmaydi”.

Yana bir qismida shunday deyiladi:

“...وَأَشْكَالِ أَلْوَانٍ عَلَى الْأَوْرَاقِ وَتِلْكَ” [5; 203-b.]

“Qog‘oz pullar turli rang va ko‘rinishlarda bo‘lib, har birining o‘ziga xos qiymati mavjud”. [2; 238–240-b.]

Ibn Battutaning “Sayohatnoma” asarida bu xususda batafsil ma’lumot keltirilgan:

“Xitoy aholisi dinor bilan ham, dirham bilan ham oldi-sotdi qilmaydilar. O’lkalarida topgan barcha narsalarini, aytib o’tganimizdek, bo’lak-bo’lak qilib qo’yadilar. Oldi-sotdi vositalari bir parcha qog’oz, xolos. U har biriga sultonning muhri bosilgan, kaftdek keladigan bir parcha qog’ozdir. Uning yigirma besh bo’lagi bir ‘bolisht’ deyiladi. U bizdagi dinor ma’nosidadir. Agar pul bir kishining qo’lida yirtilsa, bizdagi zarbxona kabi joyga olib boradi va o’rniga yangisini oladi-da, qo’lidagi eskisini tashlab yuboradi. Buning uchun hech qanday haq ham, boshqa to’lov ham olinmaydi. Chunki bu ishga mas’ul qilib tayinlangan odamlar sultondan maosh oladilar”.

“Bu zarbxonaga katta amirlardan biri vakil qilingan. Agar biror kimsa bozorga dinor yoki dirham bilan borib narsa xarid qilmoqchi bo’lsa, uni ‘bolisht’ga almashtirib kelmaguncha undan hech narsa olishmaydi va e’tibor ham berishmaydi. Qog’oz pulga almashtirib kelgandan so’ng xohlagan narsasini xarid qilishi mumkin”.

Ibn Battuta tomonidan berilgan ushbu tavsif o’rta asr Xitoyida pul tizimining yuqori darajada rivojlanganini, davlat tomonidan qat’iy nazorat qilinganini hamda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qilganini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Bu ma’lumotlar iqtisodiy tarix, numizmatika va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tadqiqotida muhim empirik dalil sifatida baholanadi.

Mali poytaxtiga yetib borgan Ibn Battuta bu yerda oltinning tanga ko’rinishida emas, balki vazn bilan o’lchanadigan kukun holida muomalada yurishini qayd etadi. Unga ko’ra, mahalliy aholi oltinni zarb shaklida ishlatmaydi; savdogarlar va karvonlar esa oltin kukunini mato, tuz va boshqa tovarlarga almashadilar.

Keyingi tadqiqotlar, masalan, Mali imperiyasining oltin savdosi bo’yicha ishlanmalar, Musa Mansa davridagi Mali iqtisodiyoti asosan oltin eksportiga tayanganini tasdiqlaydi. Ibn Battuta bu jarayonni “ichkaridan” ko’rgan kam sonli tashqi kuzatuvchilardan biridir.

Asardagi arabcha matn:

“دنانير يسكونه ولا الذهب يزنون مالي وأهل” [5; 438-b.]

O’zbekcha nashrdagi tarjimasi:

“Mali xalqi oltinni vazn bilan o’lchaydi, ular oltindan dinor zarb qilmaydilar”. [5; 377-b.]

Ibn Battuta sahro karvonlari bilan Tag’ozaga borganda bu yerda barcha imoratlar tuz bloklaridan qurilganini, aholi asosan tuz qazib olish bilan shug’ullanishini, tuzning esa pul o’rnida ishlatilishini o’z asarida hayrat bilan yozadi. Zamonaviy tarixshunoslik ham G’arbiy Afrikadagi oltin–tuz savdo tizimini Markaziy va Shimoliy Afrikani bog’lovchi asosiy iqtisodiy omil deb baholaydi.

2-rasm. Tanka puli

Asardagi arabcha matn:

“به يبايعون نمنًا وينخدونه، الذهب من أعر عندهم والملح” [5; 441–442-b.]

O’zbekcha nashrdagi tarjimasi:

“Tag‘ozada tuz ular uchun oltindan ham qimmat. Odamlar tuzni pul o‘rnida ishlatib, savdo qiladilar. Zanjilar tuzni u tomonlarda tilla va kumush o‘rnida ishlatadilar, savdo-sotiqlarini bo‘lak-bo‘lak qilib kesilgan tuz parchalari bilan amalga oshiradilar”. [5; 380–381-b.]

Turk va mo‘g‘ul ko‘chmanchi qabilalar yashaydigan cho‘l hududlarini tasvirlar ekan, Ibn Battuta bu yerda tangalar kamligi sababli barter, ya‘ni ayirboshlashning ustunligini yozadi: chorva, sut mahsulotlari, teri va boshqa tovarlar pul o‘rnida ishlatiladi. Bu kuzatuv ko‘chmanchi iqtisodiyotda pul munosabatlari bilan natural xo‘jalik unsurlari yonma-yon yashaganini ko‘rsatadi [3; 108-b.].

3-rasm. Xitoy qog‘oz pullari

Arabcha matn:

“التُّفُودُ لِقَلَّةِ بِالْمَقَابِصَةِ إِلَّا يَتَعَامَلُونَ لَا” [5; 364-b.]

O‘zbekcha nashrdagi tarjimasi:

“Bu sahro aholisida tangalar kam bo‘lgani sababli ular ko‘proq ayirboshlash yo‘li bilan savdo yuritadilar”. [3; 301-b.]

Xulosa

Ibn Battuta davrida pul muomalasi mintaqalarning iqtisodiy taraqqiyotini va ular o‘rtasidagi savdo aloqalarini aks ettiradi. Uning safarlari davomida yig‘ilgan ma‘lumotlar bizga o‘rta asrlardagi iqtisodiy tizimni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Tilla, kumush va qog‘oz pullarning turli hududlarda qo‘llanilishi o‘sha davr iqtisodiy tizimining global miqyosdagi murakkabligini ochib beradi. Bu esa Ibn Battutaning tarixiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Ibn Battuta bir asar doirasida Misrdan Xitoygacha bo‘lgan ulkan makonda pul tizimlarini tasvirlaydi. Bu hol bugungi tadqiqotchiga metall tanga, qog‘oz pul va tovar-pul shakllarini bir davr kesimida o‘zaro solishtirish imkonini beradi.

Ibn Battutaning “Sayohatnoma” asari pul muomalasi nuqtai nazaridan o‘rganilganda, XIV asr dunyosining murakkab va rang-barang iqtisodiy manzarasi namoyon bo‘ladi. Bu tasvirlar o‘rta asr iqtisodiy tarixining yagona “markazlashtirilgan” modelini rad etib, aksincha, pul tizimlarining mintaqaviy xilma-xilligini ko‘rsatadi. Ibn Battuta nafaqat sayyoh, balki o‘z davrining iqtisodiy kuzatuvchisi sifatida ham tarixga kirgan bo‘lib, uning “Sayohatnoma” asari bugungi iqtisodchilar, tarixchilar va madaniyatshunoslar uchun ham dolzarb manba bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Gibb H. A. R., Beckingham C. F. (tahr.) Ibn Battutaning sayohatlari (1325–1354). 4 jild. — London: Hakluyt Society.
2. Ibn Battuta. Sayohatnoma (“Tuhfat an-nuzzor fi g‘aroib al-amsor va ajoib al-asfor”). —

Toshkent: Sharq, 2012.

3. Ibrokhimov N. I. Ibn Battuta va uning Markaziy Osiyoga sayohati. — Toshkent: Sharq Bayozi, 1993.
4. Krachkovskiy I. Yu. Arab geografik adabiyoti // Tanlangan asarlar. 4-jild. — Moskva–Leningrad, 1957.
5. Ibn Battuta. “Tuhfat an-nuzzor fi g‘aroib al-amsor va ajoib al-asfor”. Umar Husayn al-Xassob nashri. — 1904 (hijriy 1322-yil).
6. Abdunabiyev S. “Rihla” janrining (sayohat hikoyasi) arab nasridagi xususiyatlari va uning jahon adabiyotidagi o‘rni // Current Research Journal of Philological Sciences. — 2024. — 5-jild, 4-son. — B. 28–34.
7. Sunnat A. Ibn Battuta va boshqa zamondosh sayohatchilar asarlarining qiyosiy xususiyatlari // Byulleten nauki i praktiki. — 2020. — 6-jild, 1-son. — B. 375–380.
8. Botirovich A. S. Ibn Battuta merosini o‘rganishda “Sayohatnoma” asarining tarjima va nashr etilishining ahamiyati // The American Journal of Social Science and Education Innovations. — 2025. — 7-jild, 2-son. — B. 120–124.
9. Abdunabiyev S. B. Ibn Battutaning “Sayohat” asarida turkiy xalqlar hayotining tavsifi // Theoretical & Applied Science. — 2019. — 9-son. — B. 118–121.
10. Abdunabiyev S. B. Ibn Battuta va unga zamondosh boshqa sayohatchilar asarlaridagi mushtarak jihatlar // Mejdunarodnyy jurnal “Iskusstvo slova”. — 2020. — 3-jild, 3-son.
11. Ibn Battuta. “Tuhfat an-nuzzor fi g‘aroib al-amsor va ‘ajā’ib al-asfor”. Tahqiq: A. at-Toziy. — Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1997. — 2-jild.
12. Jamoliddin V. va boshq. Xitoy–O‘zbekiston qo‘shma to‘qimachilik korxonalarida sifat menejmenti tizimini shakllantirish: dissertatsiya. — Lanchjou texnologiya universiteti, 2017.